

Smogovci u knjizi i filmskom serijama

Lukšić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:916002>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Marija Lukšić

Završni rad

Smogovci u knjizi i filmskim serijama

Petrinja, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Marija Lukšić

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Smogovci u knjizi i filmskim serijama

MENTOR: doc.dr.sc. Sanja Lovrić Kralj

Petrinja, rujan 2020.

SADRŽAJ

Sažetak	3
Summary	4
1. UVOD	5
2. HITREC, HRVOJE HITREC	6
3. O DJELU	7
3.1. Kronologija nastanka	7
3.2. Zbogom ili doviđenja?	9
4. KNJIŽEVNO-POVIJESNA I KNJIŽEVNO-TEORIJSKA ANALIZA ROMANA	10
4.1. Postmodernistički postupci	11
4.1.1 Intertekstualnost	11
4.1.2. Intermedijalnost	11
4.1.3. Autorefericijalnost	12
4.2. Implicitna publika	13
4.3. Jezik	14
4.4. Znanstvena fantastika	14
4.4.1. Sci-Fi u kontekstu ratnog romana	15
5. KONTEKST NASTANKA I ZBIVANJA	16
5.1. Vrijeme radnje	16
5.1.1. Slom Jugoslavije i hiperinflacija	16
5.1.2. Kriminal	18
5.1.3. Predratne i ratne godine	19
6. NEPRIJATELJ	21
6.1. Prije i poslije 1990.	21
6.2. Neprijateljeva slika i prilika	22
6.3. Hrvatska pjesma i domoljublje	23
7. NASILJE	24
8. MJESTO ZBIVANJA	26
8.1. EKOLOŠKA PROBLEMATIKA	27
9. KARAKTERIZACIJA LIKOVA	28
9.1. Obitelj Vravec	29
9.2. Tri staleža	31
9.3. Hitrec u likovima Smogovaca	32
10. ZAKLJUČAK	34

Literatura	36
PRILOG (intervju s Hrvojem Hitrecom)	38
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	42

Sažetak

Priča o Smogovcima započela je 1976., a popularnost koju je stekla do finalnog televizijskog prikazivanja 1997. godine, živi još i danas. Hrvoje Hitrec autor je pet romana i scenarija za svih šest sezona filmskog serijala, koji je ostvaren u 38 epizoda, svaka u trajanju od oko trideset minuta. Seriju je režirao Milivoj Puhovski, a ostvarena je pod uredništvom Paje Kanižaja i direktorstvom Ante Marića. Kronologija nastanka knjige i scenarija dovela je do nekih odstupanja, koja su u novijim izdanjima romana prepravljena i ujednačena.

Cilj ovog završnog rada bio je promotriti kontekst u kojemu je djelo nastalo i kako je on utjecao na oblikovanje likova i sadržaja te analizirati je li i do kakvih razlika došlo u adaptaciji djela u filmski medij. Za potrebe ovog rada odrađen je i intervju s autorom, u kojem progovara o djetinjstvu, komentira nastanak djela te navodi razloge nastajanja raskoraka između jednog i drugog medija.

Na početku je glavna vodilja bila pretpostavka kako će iznošenje povijesnih činjenica djelu dati cjelokupnu sliku i jasno tumačenje ironijskih i drugih autorovih poteza. Nakon intervjua ova teorija „pada u vodu“, a u sam centar proučavanja umjesto djela, rinula se sama autorova figura.

Unatoč različitim tumačenjima, djelo je bilo i ostalo dostupno i atraktivno svima, i mlađoj i starijoj publici.

Ključne riječi: Hitrec, rat, roman, serija, Smogovci

Summary

The story of „Smogovci“ began in 1976, and the popularity it gained until its final television broadcast in 1997, lives on today. Hrvoje Hitrec is the author of five novels and screenplays for all six seasons of the film series, which was put on screen in 38 episodes, each lasting about thirty minutes. The series was directed by Milivoj Puhlovski and edited by Paja Kanižaj and directed by Ante Marić. The chronology of the book and series has led to minimal deviations, which have been revised and evened out in newer editions.

The aim of this final paper was to observe the context in which the work was created and how it influenced shaping of characters and content, as well as to notice whether and what differences occurred in the realization of the work through two different medias. For the purposes of this paper, I made an interview with the author, in which he talks about childhood, comments on the origin of the work and states the reasons for the gap between two medias.

At the beginning, the main guiding principle was the assumption that the presentation of historical facts would give the work a complete picture and a clear interpretation of the author's irony and other moves. After the interview, this theory "falls into the water", and in the center of the study, instead of the work, came the author's figure.

Despite different interpretations, the work was and remains accessible and attractive to everyone, both younger and older public.

Keywords: Hitrec, war, novel, series, Smogovci

1. UVOD

Popularni *Smogovci*, djelo cijenjenog hrvatskog autora Hrvoja Hitreca, prezentiraju svakodnevicu u književno možda najeksploatiranijem zagrebačkom kvartu Peščenici. (Majhut 2020) Književno djelo adaptirano je u izuzetno popularnu i široko prihvaćenu televizijsku seriju, a njihova slava i aktualnost s godinama ne jenjavaju. *Smogovci* kod publike izazivaju empatiju i suosjećanje, a njihova šašavost i otvorenost ne ostavlja mjesta ravnodušnosti. Zbog povijesnog konteksta koji ocrtava, možemo reći kako je djelo postalo dio hrvatske kulture. U njega je utkan mukotrpan put hrvatskog osamostaljenja: suze, ljutnja i strah, radost i čežnje, zajedništvo i domoljublje.

Izašlo je ukupno 5 nastavaka i 38 televizijskih epizoda. Još za vrijeme emitiranja prve sezone, prvi je roman preveden na slovenski, mađarski i češki (Duda 2014), a njegova se publika od početka samo širila. Zajedno s Milivojem Puhlovskim i Pajom Kanižajem Hitrec je stvorio bezvremenski klasik, koji je bez dodatnih reklama i promocija (Duda 2014) postao popularan i izvan granica Hrvatske.

Dublje gledano, nemoguće je zaobići povijesne značajke kao i društvenu svakodnevicu u Jugoslaviji (kasnije i u slobodnoj Hrvatskoj) koje djelo reflektira. Ipak, za takvo, historijsko promatranje *Smogovaca*, nužno je sagledati cjelokupan kontekst nastanka i zbivanja djela. One koji su Hrvatskoj uskraćivali slobodu autor humorom kritizira, najprije suptilno, a kasnije otvoreno. Kako djelo od početka „promovira“ zapakirano opiranje režimu, a usprkos tome je zaobišlo rigorozne cenzure i bez mnogo muke „ugledalo svijetlo dana“, zapravo čudi činjenica kako je i dan danas nedostojno proučavano i analizirano od strane stručnjaka.

2. HITREC, HRVOJE HITREC

Hrvoje Hitrec, hrvatski književnik, scenarist, novinar i političar, rođen je 1943. godine u Zagrebu – gradu koji je mjesto zbivanja mnogih njegovih romana¹, u obitelji liječnika. 1945. godine njegov otac zauvijek napušta Hrvatsku i obitelj, a majka biva izbačena iz stana i iz Zagreba od strane nove vlasti. Osnovnu školu pohađao je u Zagrebu, pritom živeći kod bake i djeda u neimaštini. Kada je krenuo u gimnaziju, majka se vratila u Zagreb i ondje nastavila raditi kao liječnica opće prakse. Godine 1967. dobio je honorarni posao kao urednik u satiričkom listu *Paradoks*, a iste godine dobio je i sina Nevena sa suprugom Dubravkom. S Dubravkom je devet godina kasnije dobio i drugog sina - Branimira. (Hitrec 2017) Godine 1967. diplomirao je komparativnu književnost i germanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.² Sljedeće godine *Paradoks* je zabranjen, a Hitrec je poslan u vojsku u Makedoniju. (Hitrec 2017)

Neka od njegovih najranijih djela su *Pustinjakov pupak* (1974.), *Manijak* (1978.) te *Ljubav na crnom baršunu* (1987.). Uz njih svakako još valja spomenuti i djela *Ur* (1982.) i *Eko Eko* (1978.), kojim nas još jednom podsjeća na problem zagađivanja okoliša. Najveću slavu stekao je djelom *Smogovci* (1976.) kao i scenarijem za istoimenu seriju koju je režirao Milivoj Puhovski. Prema scenariju nastali su i daljnji nastavci sage o šašavim stanovnicima zagrebačkog Naselka: *Smogovci i strašni Bongo* (1987.), *Zbogom Smogovci* (1989.), a nešto kasnije i *Smogovci i biće iz svemira* (1993.) i *Smogovci u ratu* (1994.). Za svoja književna djela primio je značajnije nagrade: *Ksaver Šandor Gjalski*, *Ivana Brlić Mažuranić* i *Grigor Vitez*.

Aktivno se bavio politikom. Tako je 1991. obnašao ulogu ministra informiranja, bio je jedan od osnivača Hrvatske demokratske zajednice kao i zastupnik prvog Hrvatskog Sabora. Djelovao je u Društvu hrvatskih književnika, posebno na obrani hrvatskoga jezika. (Hitrec 2017) Devetnaest godina radio je kao lektor i novinar u novinskoj kući Vjesnik, bio je urednik Hrvatskog slova, glavni urednik humorističnog lista *Kerempuh*, lektor i urednik u *Sportskim novostima* i *SN reviji* te ravnatelj HRT-a.³

¹ <https://biografija.net/hrvoje-hitrec/> (11.8.2020.)

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25782> (28.7.2020.)

³ <https://biografija.net/hrvoje-hitrec/> (14.8.2020.)

1985. postao je ravnatelj Malog kazališta Trešnjevka, koje je preimenovao u Trešnja, a gdje je radila i buduća mu (druga) supruga Višnja Babić. Višnja je u seriji *Smogovci*, nakon Ana Marije Petričević, glumila Dunju - u 6. i 7. sezoni serije. 1995. godine Hitrec i Višnja sklopili su brak i dobili sina Frana. (Hitrec 2017)

Hitrec piše i priprema vlastita i tuđa djela za scenske izvedbe. Autor je scenarija za igrane filmove *S.P.U.K.* (1983., režirao Milivoj Puhlovski), *U sredini mojih dana* (1987., režirao Jakov Sedlar) i *Kanjon opasnih igara* (1998., režirao Vladimir Tadej), a nakon toga napisao je i scenarije za tri igrana filma koje je režirao njegov sin Neven Hitrec: *Bogorodica* (1999.), *Snivaj, zlato moje* (2005.) i *Čovjek ispod stola* (2009.).⁴

Da njegov rad i dalje ne jenjava svjedoče i nešto suvremenija djela kao što su romani *Što Bog dade i sreća junačka* (2010.), *Špilberk* (2016.) i *Samo sreća, ništa drugo* (2018.).

3. O DJELU

Saga o Smogovcima ispričana je u pet romana koji su izašli u razdoblju od 1976. do 1994. godine. Romani su potkrepljeni s 38 epizoda istoimene serije raspodijeljenih u 6 sezona. Serija je emitirana na RTV Zagreb (HRT) od 1982., a veliko finale ostvareno je 1997. godine. Autor romana kao i scenarija jest Hrvoje Hitrec. Seriju je režirao Milivoj Puhlovski, a pod uredništvom Paje Kanižaja. Smogovce, stanovnike zagrebačkog kvarta Naselka (Peščenica), u seriji su utjelovila i brojna poznata lica kao što su Tomislav Štriga (Dragec), Damir Šaban (Mazalo), Ivica Zadro (Pero), braća Mario (Cobra) i Boris Mirković (II. Dado), Željko Bilen (Štefek), Edin Breški (Buco), Anamarija Petričević (I. Dunja) i Višnja Babić (II. Dunja), Slavica Knežević (Sonja) i brojni drugi.⁵

3.1. Kronologija nastanka

Prva i druga sezona filmskog serijala, nastale prema knjizi *Smogovci* (1976.), emitirane su 1982. (prva) i 1983. (druga sezona), na tjednoj bazi: „Rješenje slijedi za tjedan dana,

⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25782> (3.8.2020.)

⁵ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Smogovci> (30.8.2020.)

kada ćete se ponovno družiti sa Smogovcima kojima će se dogoditi mnogo uzbudljivih stvari.“ (Smogovci, 1. sezona, 1. epizoda)

Treća sezona prikazivala se 1987., a iste godine izašao je i pripadajući nastavak romana - *Smogovci i strašni Bongo*.

Četvrta sezona, koja prikazuje događaje zapisane u trećoj knjizi (*Zbogom, Smogovci*, 1989.), emitirana je 1989. godine.

Tri godine nakon toga (1992.) prikazana je i peta sezona kultne serije, dakle, godinu dana prije izdavanja književne verzije istih događaja u romanu *Smogovci i biće iz svemira* (1993.).

Posljednja, šesta sezona, od ukupno sedam epizoda, ekranizirana je 1996., dok je finalna epizoda emitirana 1997., a prema romanu *Smogovci u ratu*, izdanom 1994. godine.⁶

Vrijeme zbivanja romana i serije otkriva stvarne, aktualne teme i problematiku društva toga doba. Relativno je neuobičajena kronologija nastanka jednih i drugih. Naime, prvi je roman nastao prije filmske adaptacije, dok su naredna dva napisana na temelju prethodno nastalog scenarija. (Vučić, 2009) Zadnja dva romana izašla su paralelno s pripadajućim nastavcima filmskog serijala.

Imajući na umu činjenicu kako je isti autor godinama paralelno pisao za dva medija, mogla bi nas začuditi mala odstupanja do kojih je došlo, primjerice u imenima likova. Tako se u drugom dijelu pojavljuje Irena – kći gospođe Krištof, a Perina žena, dok se u seriji i daljnjim nastavcima zapravo radi o Nini.

A u Ireninoj pratnji bila je njezina majka, gospođa Krištof. Prije godinu dana Irena se udala za Peru, a gospođa Krištof za ujaka Fleka. (Hitrec 1990: 32)

...a u Nininoj pratnji bijaše njezina majka, gospođa Krištof. Planula je četverostrana ljubav, koja je završila dvostrukim brakom, nakon dvogodišnjih priprema. Nina se, dakle, udala za Peru, a gospođa Krištof za ujaka Fleka. (Hitrec 2008: 31)

Pitanje koje ostaje otvoreno je i što se dogodilo sa osmim članom obitelji Vravec, malenom Majom, koju na početku prvog romana čuva susjeda, a u kasnijim

⁶ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Smogovci> (10.8.2020.)

nastavcima joj se gubi svaki trag. U filmskom serijalu se pak isto dijete uopće ne spominje.

A bilo ih je sedam komada i nisu baš bili jako mladi – imali su svi zajedno 77 godina! Ko jedan pristojni penzioner! Što se tiče spolova tu su bili strašno neravnomjerno raspoređeni: šest muških i sedma rodica Majica koja je u onih 77 sudjelovala sa svega tri, a čuvala ju je susjeda. (Hitrec 1996: 17)

Zanimljivo je kako starija izdanja sadrže navedena odstupanja, dok je u novijim tekst povratno adaptiran i usklađen sa serijom. Kako je televizija s vremenom postala, u većem broju slučajeva, prvi doticaj publike s pričom, ovakva preinaka zacijelo je nastupila kao prirodan odgovor na drugačije vremenske zahtjeve.

Postoje i druga, neznatnija odstupanja, do kojih je vjerojatno došlo zbog prilagodbe knjige televizijskom mediju.

3.2. Zbogom ili doviđenja?

Treći roman u naslovu nosi usklik *zbogom*, kojim se daje naslutiti kraj autorova stvaralačkog rada posvećenog Smogovcima. S obzirom na to da je serijal o Smogovcima bio na samom vrhuncu popularnosti, mnoge obožavatelje je istinski začudila ova autorova odluka. Miroslava Vučić u pogovoru iste knjige nagađa da je u jednom trenu došlo do zamora. Naime, znamo da je Hitrec svoja druga dva romana napisao prema već ostvarenim filmskim scenarijima.. Ako uzmemo u obzir da je autor godinama istovremeno pisao jednu priču za dva medija, medij književnosti i medij televizijskog serijala, ne bi nas trebalo začuditi ni svojevrsno zasićenje, koje je vjerojatno nastupilo baš u vrijeme nastanka navedenog nastavka.

Kako je prethodnim dijelom navijestio kraj svog spisateljskog angažmana posvećenog Smogovcima, a do književnog djela je ipak došlo, sljedeći nastavak stoga, na samom početku nosi svojevrsno „opravdanje“ za čitatelje:

Kako sam tu zadnju knjigu o Smogovcima mogao nasloviti *Zbogom, Smogovci?* Kad se pojavila u izlozima knjižara, došli su k meni fakini iz Naselka i pitali me u kojoj se bolnici želim liječiti nakon što me zaštemaju, a štemati su me htjeli baš poradi zbogomskog naslova. Jer nitko njima nema pravo reći „zbogom“, vikali su, samo kratko „doviđenja“. I tako, izvrgnut pritisku pučanstva iz zagrebačkog Naselka, a bome i šire, nastavljam tu beskonačnu priču. Možda nešto i zaradim. Bolje je zaraditi lovu, nego šaku u oko. (Hitrec 2009: 7)

4. KNJIŽEVNO-POVIJESNA I KNJIŽEVNO-TEORIJSKA ANALIZA ROMANA

Svojim stilom Hitrec se nakon Matošeca i Kušana nastavlja baviti urbanom sredinom i njenim stanovnicima. (Vučić 2009) Njegova, kao i proza navedenih mu prethodnika, seli na asfalt, a premještaj iz sela u grad nije samo tehnička modifikacija, već se radi o posve novom načinu razmišljanja i strukturiranja priče - tvrdi Vučić (2009). Publika toga doba u Smogovcima pronalazi osvježenje i u njima prepoznaje sebi slične. Ovaj dječji roman pripada postmodernizmu, a Vučić (2009) i Duda (2014) ga još svrstavaju u *prozu u trapericama*.

Smogovci su stanovnici gradske sredine, koji na selo hitaju povremeno i to u potrazi za odmorom od urbane svakodnevice. Tematizacija urbane sredine glavno je obilježje *proze u trapericama* – popularne na ovim prostorima 70-ih i 80-ih godina dvadesetog stoljeća. I sam naziv glavnih junaka u svom korijenu već nosi karakteristiku grada – smog. (Vučić 2009) Osim toga, glavni akteri su mladi ljudi koji govore žargonom, a u sukobu su s tradicionalnom, malograđanskom sredinom. Njihova se kultura temelji na filmu, stripu i rock glazbi. Zbog navedenih obilježja možemo reći kako se djelo oslanja na prethodno navedeni pravac, no iako sadrži neke, u djelu ipak izostaju važnije karakteristike *proze u trapericama*. Tako u *Smogovcima* primjerice, ne postoji jedan mlađi lik koji je u centru zbivanja, a koji je u sukobu s odraslima i društvenim normama. Takav bi trebao biti netipičan i pasivan po pitanju životnih ciljeva. Odrasli, s druge strane, nisu uštogljeni sljedbenici sistema bez vlastitog stava, smisla za glazbu i odijevanje.⁷

Postmodernizam je pojam kojim se opisuje suvremena hrvatska književnost u razdoblju od 1970-ih pa do 1990-ih, a čije je glavno obilježje pluralizam stilova.⁸ Ovaj pojam, općenito pa tako i u književnosti, karakterizira kritika apsolutnih istina.⁹ *Smogovci* su, stoga, prožeti humorom, a on se, osim ironijom i groteskom, postiže i brojnim drugim postupcima poput nonsensa i hiperbolizacije (bizarna Nosonjina smrt

⁷ <https://www.lektire.hr/proza-u-trapericama/> (15.9.2020)

⁸ http://ss-medicinska-ri.skole.hr/skola/djelatnici/silvia_barnjak?dm_document_id=4263&dm_dnl=1 (6.9.2020.)

⁹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49698> (29.8.2020.)

i još bizarniji pokop njegove spljoštene odjeće), opisa i govorne karakterizacije likova (Vrcić Mataija 2008).

4.1. Postmodernistički postupci

Važna obilježja postmodernističke proze su između ostalog i uvođenje u tekst drugih autora i djela – intertekstualnost, odnosno drugih umjetnosti - intermedijalnost, kao i autorovo aludiranje na sebe sama - autoreferencijalnost.

4.1.1 Intertekstualnost

Autor se u djelima o Smogovcima spominje brojnih velikana, umjetnika pa tako i književnika i njihovih djela. Navest ću samo neka od poznatih lica hrvatske i svjetske književnosti: William Shakespeare, Howard Pyle i njegov Robin Hood, Homerov Odisej, Robinson Crusoe Daniela Defoea, Marin Držić, Vladimir Vidrić, Ante Harambašić, Lav Nikolajevič Tolstoj, Tarzan Edgara R. Burroughsa, Edgar Allan Poe, Ivan Gundulić i brojni drugi.

4.1.2. Intermedijalnost

Osim književnosti, u Hitrecovim romanima žive i zagrebačka kulturna, sportska i zabavna scena. Tako veseli Smogovci osim nogometa, aktivno prate i košarku i uspjehe legendarnog Dražena Petrovića. Pero čita *Sprint* – tjedni sportski časopis kojeg je izdavao Vjesnik, a izlazio je od 1985. do 1990¹⁰, a Dunja ženski časopis *Tina*. Dado i Štefek pak čitaju i sakupljaju stripove poput *Velikog Bleka* i *Kapetana Marka*. Nosonja je u seriji odigrao ulogu Nedeljka Dragića i postao autor *Zagija*, maskote Univerzijade koja se održala 1987. godine u Zagrebu. Na ovoj studentskoj inačici olimpijade, a najvećoj sportskoj manifestaciji ikad održanoj u Zagrebu, nastupili su sportaši iz 122 zemlje svijeta¹¹. Dadin otac djecu vodi gledati dramske predstave i mađioničara, a Dunja i Mazalo odlaze u kino gledati *Točno u podne*, Oskarom nagrađeni američki crno-bijeli vestern iz 1952. redatelja Freda Zinnemanna¹². Osim toga, atraktivan je i crtani film, čiji je autor i predstavnik u serijalu *Nosonja*. Aktualna je grupa Azra, popularna rock grupa prisutna na sceni od kraja 70-ih do kraja 80-ih

¹⁰ [https://hr.wikipedia.org/wiki/Sprint_\(revija\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Sprint_(revija)) (10.8.2020.)

¹¹ <https://www.zagrebonline.hr/20-zanimljivih-podataka-o-univerzijadi-87-koje-mozda-niste-znali/> (28.7.2020.)

¹² <https://mojtv.hr/film/6495/tocno-u-podne.aspx> (28.7.2020.)

godina¹³, a u Zagrebu nastupaju i Ike & Tina Turner – popularni duet koji je tvorio bračni par bio aktivan punih šesnaest godina, a svirali su raznovrstan repertoar: rock & roll, soul, blues i funk¹⁴. Više puta spominje se i dalmatinska pjesma *Ćiribilibela Mare moja*, koju u originalu izvodi klapa Šibenik, a posebno je bila omiljena 1970-ih. Likovi cijene i dive se umjetninama poznatih slikara Leonarda da Vinci, Miroslava Kraljevića, Francisca J. G. y Lucientesa i Vincenta van Gogha.

Izlazilo se u disko, jela se cici-mici na šibici (karamelizirano voće ili orasi na štapiću¹⁵), gledala se *Kviskoteka* i poštivala se umjetnost svih vrsta. Takva su to vremena bila u kojima su Smogovci živjeli, a tako je to bilo i općenito kasnih 1970-ih i 1980-ih godina. Puno se toga, urbaniziranom društvu blisko, događalo, a Zagreb je uz *Smogovce* bio i ostao živ, zanimljiv, moderan i suvremenom čovjeku nadohvat ruke.

Svjesna različitih definicija pojma, napominjem kako intermedijalnošću ovdje nazivam prožimanje različitih medija, ali ne do te mjere da se miješaju i u interpretaciji jednog koriste obilježja drugog medija, zbog čega bi se to u nekim interpretacijama opet moglo shvatiti samo kao intertekstualnost.

4.1.3. Autoreferencijalnost

Osim drugih autora, Hrvoje Hitrec u svojim djelima aludira i na samoga sebe, odnosno svoje djelo pa se intermedijalnost i intertekstualnost isprepliću s autoreferencijalnošću. Smiješna je, stoga, scena u kojoj djeca dočekuju gostujućeg autora koji kasni petnaest minuta, na što direktor ljutito kazuje kako tim piscima za djecu stvarno treba guvernanta. Autoreferencijalnost pronalazimo i u Dadi koji piše istoimene *Smogovce*, a u kojima opisuje događaje koji se zbivaju u Naselku. Dadinim podcijenjenim statusom Hitrec ironizira sam sebe i potplaćenost autora i umjetnika. Prisjetimo se, Dado je najprije naišao na odbijanje od strane nakladnika, potom je svoj rukopis ostavio neimenovanom poznatom piscu da ga „bolje prouči“, nakon čega biva pokraden i roman izlazi, ali pod tuđim imenom. Nosonja i djed Jozo tad iskazuju empatiju jadnom Dadi:

– Jadno moje dijete – zagrlio je Nosonja Dadu.– Upao si u zamku toga hohštaplera! Znam ja njega! Taj se lažno predstavlja kao ministar. (Hitrec 2009: 119)

¹³ [https://bs.wikipedia.org/wiki/Azra_\(grupa\)](https://bs.wikipedia.org/wiki/Azra_(grupa)) (28.7.2020.)

¹⁴ https://hr.wikipedia.org/wiki/Ike_%26_Tina_Turner (10.8.2020.)

¹⁵ <https://www.zargonaut.com/cici-mici-na-sibici> (28.7.2020.)

Lažni ministar, a neimenovani pisac koji potkrada Dadu je i opet sam Hitrec, koji je u ono doba obnašao ulogu ministra informiranja. U seriji to jasno i vidimo iz Hitrecove gostujuće uloge prethodno navedenog lopova. Osim toga, kao humoristični dodatak, Hitrec je dijalog iz knjige u navedenoj sceni nadogrudio i izjavom: „...al inače bi se iz toga dal napraviti dobar televizijski scenarij.“ (5. sezona, 28. epizoda)

Novac za izdavanje knjige Dadi nabavlja Marina jednom partijom biljara:

– Evo to ti je za tiskanje romana – galantno je predala novac Dadi koji nikada nije vidio toliko novaca na hrpi jer se bavio umjetnošću, a kako mu je i tata bio artist, živjeli su doma skromno. Tako je to u zemlji Hrvatskoj kad na tebe legnu muze. (Hitrec 2009: 78),

a otac ne skriva „oduševljenje“ Dadinim izborom struke:

Hh roman! Romanopisac! Ti bokca, još jedan bogec u familiji. (...) To ti je najbolji način da završiš u ludnici. Tam su ti već i Kovačić i Vidrić i Harambašić. (Smogovci, 4. sezona, 22 epizoda)

Nosonja ga prezrivo pogleda, a onda bijesno zirne prema Dadi: - Romanopisac! Ti bokca, još jedan bogec u familiji. (...) – To ti je najbolji način da završiš u ludnici... tam su ti već Ante Kovačić, Vidrić, Harambašić – nabrojao je upućeni Nosonja žuti hrvatski Parnas. (Hitrec 2009: 114)

4.2. Implicitna publika

Hitrec je u podnaslovima svojih romana naveo i publiku kojoj je ona namijenjena:

- Smogovci - Romančić za nešto stariju djecu i prilično mladu mladež (Hitrec 2017)
- Smogovci i strašni Bongo - Romančić za djevojčice i dječake, njihovu stariju braću i sestre, te za nove i stare fosile (Hitrec 2008)
- Zbogom Smogovci - Romančić za sve uzraste, ali posebno ipak za djecu i mladež (Hitrec 2009)

Primjećujemo kako je autor iz nastavka u nastavak širio svoju publiku. Posljednja dva romana ne nose posvetu, čime simbolično možemo reći kako je on postao namijenjen svima. Uistinu se publika širila, a je li do toga dovelo književno ili televizijsko ostvarenje na kraju krajeva nije ni bitno jer ni jedno ni drugo nije izgubilo svoje „štovatelje“. *Smogovci* su bili i ostali djelo za sve generacije, u kojem će svatko pronaći nešto za sebe. „Otkaćeni“ likovi karakteri su običnih ljudi, a svojom jednostavnošću izazivaju suosjećanje i poistovjećivanje. Serijal su s uzbuđenjem pratili i djeca i

odrasli, a „tajna uspjeha“ možda leži u samom autorovom stavu: „Ne postoji neki poseban humor za djecu i neki poseban za odrasle, postoji samo humor.“ (Duda 2014)

4.3. Jezik

Junaci romana su stanovnici grada s gradskim problemima i gradskim navikama življenja. Jezik odstupa od standardnog, što je kod Hitreca posebno istaknuto bogatstvom anglizama, kajkavizama i zagrebačkog slenga. Stranim riječima nastoji se ukazati na ukidanje kulturnih granica i otvorenost modernog društva, no unatoč tome, Hitrecovi junaci njeguju svoje, domaću kulturu i kajkavski jezik. (Vučić 2009) Jezik je i znak raspoznavanja kako socijalnog, tako i nacionalnog statusa, a posebno u posljednjem nastavku u kojemu se agresori ističu srpskim jezikom, koji stoji kao opreka hrvatskom standardnom jeziku. (Vučić 2007) Srbi se, osim jezikom i pismom, razlikuju i po načinu razgovora, to jest odnosu među vojnicima koji je popraćen uvredama i svadljivim tonom:

Diž se, Anastasije, diž se oca ti pijanog i nađi neku kravu. Pije mi se mleko.

– Fuj – reče Anastasije.

– Kome ti to fuj, stoko. Marš po kravu! (Hitrec 2007: 63)

Hitrecova proza zahtjeva određeno predznanje publike kojoj je namijenjena. Po tome vidimo da djelo teži čitateljstvu gradske sredine koje barata pojmovima i ikonama kao što su Broj 1, Sir Oliver i Bob Rock, Charlie Chaplin, Točno u podne, Dražen Petrović, Mastersi – Gospodari svemira i tomu sličnim. (Vučić 2009) Novija su izdanja romana, međutim, prilagođena današnjoj djeci pa tako na kraju knjige kao dodatak sadrže i rječnik zagrebačkog slenga, malo poznatih riječi, pojmova i izraza, kao i tumač i objašnjenja poznatih osoba i književnih i filmskih lica koji se pojavljuju u romanu.

4.4. Znanstvena fantastika

Bongo je predstavnik nove, generacije računala. Njegove izvanredne telekinetičke sposobnosti nikoga ne čude, ali ih zato svi iskorištavaju, najčešće u nemoralne svrhe. Bongove su vještine element znanstvene fantastike, baš kao i njegovi uzvanici Bor, Mor i zao Kron. Autor je ove fantastične elemente uklopio u priču vrlo glatko, izostavljanjem elementa čuđenja pa je tako okolini sve što se događa u potpunosti prihvatljivo i moguće. (Vučić 2009) Osim toga, Miroslava Vučić ukazuje i na

ismijavanje znanstvene fantastike i ironično poigravanje njenim elementima, a što je posebno vidljivo prilikom konzumiranja Cobrinih lijekova. Tako je jednom prilikom, umjesto da ih smanji, nezadovoljnoj mušteriji povećao i onako klempave uši, Vlastu je, umjesto da joj dade sposobnost disanja pod vodom, pretvorio u sirenu, a lijek za deformaciju koji su popili Guzda i Kumpić traje puno dulje od predviđenog. (Vučić 2009)

4.4.1. Sci-Fi u kontekstu ratnog romana

Iako je činjenica kako je Hitrec svoja djela uronio u znanstvenu fantastiku i prije rata te se ona pojavljuje i u prijeratnim romanima i epizodama, Dubravka Zima nudi nam dva moguća razloga pribjegavanja fantastičnom pripovijedanju u kontekstu ratnih romana. Prvi je tumačenje rata pomoću fantastičnog elementa sukoba dobra i zla. Druga je teorija kako su autori ratne tematike težili sjevremenskoj aktualnosti, koju bi, postupnim odmakom od ratnog vremena, kod publike izgubili. (Zima 2001) Promatrajući ondašnju slavu koja od samog početka nije jenjavala, manje je vjerojatno da se Hitrec pribojavao gubitka publike u budućnosti. Teško je povjerovati da se tom mišlju tada uopće bavio. Prva teorija je već nešto izglednija. S obzirom na to da se hrvatska nadmoć u ratu u počecima činila gotovo nemogućom, fantastičnim elementima Hitrec je „našima“ ponudio upravo to - čudo. Čudotvorni napitci i izumi sredstvo su kojim će „dobri“ pobijediti zlo koje ih je snašlo.

Prema Zima (2001), rat u romanima, ovisno o načinu pripovijedanja, možemo promatrati kroz strukturu prijevremenog sazrijevanja ili kao pustolovinu, pri čemu su junaci nerealno lišeni mogućnosti stradavanja i umiranja. Protagonisti obiju kategorija su djeca poodmakle osnovnoškolske dobi. Stereotipna razlika je u tome što se sazrijevanje događa kod djevojčica, dok rat kao pustolovinu doživljavaju dječaci. *Smogovce u ratu* bismo po toj logici mogli nazvati fantastičnom verzijom drugog modela, no on je u djelu doveden do apsurdna. S obzirom na to da se radi o nastavku sage, u *Smogovcima u ratu* imamo već otprije poznate likove koji proživljavaju nove, ovoga puta ratne životne epohe, a u kojima je naglasak na grotesknom prikazu ratne proze. (Zima 2001) Apsurd koji se time dostiže opet pridodaje onom primarnom humoru kojem djelo (kod takve tematike ipak neuobičajeno) teži.

5. KONTEKST NASTANKA I ZBIVANJA

Promatrajući svakodnevicu romana, a zanemarujući pritom povijesne činjenice, čitatelji bi lako mogli zaključiti kako život Smogovaca ocrtava zagrebačku, ili šire gledano, jugoslavensku sliku života kasnih 70-ih i 80-ih godina. No, znajući socijalističke okolnosti koje su zatekle Hrvatsku i plamtjele sve do Titove smrti 1980-e, vidimo kako je djelo prožeto ironijom i autorovim izrugivanjem aktualne politike. Radi restrikcije i ismijavanja komunističkih ideala zapravo je pravo čudo što *Smogovci* odmah po svom nastanku nisu cenzurirani. Neki autori smatraju kako se djelo probilo upravo poradi Hitrecova vještog humora koji prikriva ironiju i ismijavanje režima, negirajući time prijetnju i gaseći svaku sumnju da djelo nije dobar obrazovni sadržaj. Trebamo li onda uzroke zbivanja i karaktera likova tražiti u Hitrecovoj ideologiji i osobnom političkom opredjeljenju pitanje je koje otvara prostora za brojne rasprave. (Duda 2014) No, jedno je sigurno, a to je da se Hitrecovi likovi vješto snalaze u svim aktualnostima koje ih pogađaju. Isto je vidljivo u korupciji, nekažnjenom neposluhu i kriminalu, iskorištavanju, prevarama, podmićivanju i drugim konstantno prisutnim prizorima koji izbijaju izvan moralnih, a nerijetko i granica zakona.

5.1. Vrijeme radnje

Radnja romana *Smogovci*, nastalog 1976., zbiva se pretežno u Zagrebu od jeseni 1974. do lipnja 1975. (Majhut 2020), odnosno za vrijeme izgradnje HRT-ovog tornja: „Dado je mudro šutio i gledao kroz prozor. Vidio je da novi toranj na Sljemenu izvrsno napreduje.“ (Hitrec 1996: 12)

5.1.1. Slom Jugoslavije i hiperinflacija

Drugi roman, *Smogovci i strašni Bongo*, objavljen je 1987. godine. Radnja tog romana započinje 1980., pet godina nakon zbivanja u prvom romanu, a završava 1987. godine u lipnju. (Majhut 2020)

Živi se skromnije, prigovara češće. Doba je to u kojem je, nakon promijene aktualne vlasti, odnosno Kardeljeve i Titove smrti, stabilnost jednopartijskog sustava opasno uzdrmana. Izbila je inflacija. Ionako velik inozemni dug povećao se naglim skokom vrijednosti dolara i Jugoslavija je, zbog nemogućnosti isplate jednostavno bankrotirala. Uslijedile su stroge mjere štednje, ponajprije energije, no sve bez željenih rezultata. (Milanović 2011)

Inflaciju koja je zadesila Jugoslaviju pratimo i u romanima promjenom vrijednosne novčane jedinice. U prvom romanu to je *som* – jedna tisuća dinara (1000), a u trećem *milja* – jedan milijun, tisuću tisuća dinara (1 000 000). Godine 1966., zbog denominacije, 100 starih dinara iznosilo je jedan novi, a to da ljudi i dalje računaju u starim dinarima vidljivo je iz prethodno navedenih izraza (*som* i *milja*). Karte za koncert Ike i Tine Turner koštaju deset somova (Hitrec 1996: 131), što je 10 000 starih/100 novih dinara, a Buco pojede četiri tanjura sira i vrhnja (Hitrec 1996: 77) što Nosonju košta 2500 starih/25 novih dinara. U trećem dijelu dve milje (Hitrec 2009: 15) koje je Sonja potrošila na placu vrijede 2 000 000 starih/20 000 novih dinara. (Majhut 2020)

Opće je poznato da je na snazi gospodarska kriza, no o onoj političkoj se i dalje šuti. Stvaraju se iluzije koje se prodaju javnosti, dok je stvarnost je posljedica vladajuće kreacije, a ne stabilne političke slike. (Milanović 2011)

Treći roman, *Zbogom, Smogovci*, nastao je 1989., a odvija se u proljeće i ljeto 1988. godine, kada je gospodarska kriza već uzela maha.

- Bok – reče Sonja – pomisli, dve milje smo potrošile na placu i u mesnici.
- To se više zbilja nemre izdržati, pa kam to vodi – dodala je majka Vragecovih. – Ljudi nemaju više ni za kruh. (Hitrec 2009: 15)

Vrijeme radnje kazuje nam se odmah na početku iznošenjem činjenice kako se prethodne godine odigrala zagrebačka Univerzijada (1987.): „(...) i sve je začas bilo gotovo isto kao prošloga ljeta kada je vjeverac Zagi načas probudio zagrebačku Trnoružicu...” (Hitrec 2009: 7)

Kriza se dotakla i vlastele. Tako Kumpić gospodi servira travu i puževe jer nije dobio novac za namirnice, a gospođa Krištof uzgaja šarane u bazenu. Čeka se pronalazak nafte i bogaćenje preko noći. S druge strane, dok Flek i gospođa Krištof u Zagrebu nemaju što jesti, Crni Džek i Nina uživaju na probnom medenom mjesecu na Havajima. Nemaju ni za ručak, a ide se na Havaje. I tu je razlika između dobrostojeće gospode i socijalno niže rangiranih.

Svatko živi i snalazi se na svoj način. Tako se i Crni Džek i Kumpić ponovno bacaju u poduzetničke vode. Iako lopovi, i oni imaju svoj moralni kodeks koji glasi: „Od studenata, radnika i vojnika ne marišemo.“ (Hitrec 2009: 10)

5.1.2. Kriminal

Crni Džek i Kumpić jedini su likovi koji ne poštuju nikakva nadređena tijela i društvene ideale, a ujedno i jedini, javno poznati i uvijek kažnjavani kriminalci.

Za sve ostale smrtnike kriminal je nešto što spada u dnevnu rutinu. Kako to i Majhut (2020) navodi, sasvim je normalno da se zakon tu i tamo malo zanemari ili zaobiđe, da se pronađe neka rupa ili pak iskopa ako već ne postoji. Tako je Nosonji sasvim normalno da fiću kojega je kupio, mesaru ne isplati na vrijeme (Hitrec 1996: 47) te mu bez imalo grižnje savjesti zalupi vrata, govoreći ostalim ukućanima kako je riječ o halucinaciji. Sasvim je normalo i da teta Katica mrkne kilu i pol mesa po završetku smjene (Hitrec 1996: 34), kao i da Bucu potkupi inspektora:

– Šao mi je. Moram fršiti svoju dužnost – izvadio je inspektor formular iz crne, starinske torbetine.

– Pa ne buju dugo – brzo je rekao Bucu. – Skoro su kolinje.

– Bit će prije - zločesto reče inspektor.

Bucu ga pažljivo pogleda, onda mu namigne, pa ga pozove u stranu. Štefek i Cobra čuli su samo početak Bucina govora: „Pa ljudi smo, ne, ovaj... možemo se dogovoriti...“

Pet minuta kasnije inspektor je izašao iz dvorišta, a s ulice je još srdačno domahnuo Buci. Štefek i Cobra su samo zijevali.

– Kaj si mu rekel? – pitao je Cobra.

– Da bu dobil petnaest kila mesa.

– Korupcija, ha? – zgražao se Štefek.

– Ne, šunkica. (Hitrec 1990: 96-97)

Nakon ovog prijateljskog dogovora, Bucu u seriji pobjedonosno sjeda na vrtni stolac kao na prijestolje, a Cobra i Štefek ga odmah opkole kako bi saznali tajnu njegova uspjeha.

Korupcija je objeručke prihvaćena i u Klaićevoj bolnici u kojoj jedino dječak visoko pozicioniranog dužnosnika leži sam u krevetu (Hitrec 1996: 87), prisutna je i u školovanju, prilikom upisa na akademiju, pa se tako Dunji nudi upis u zamjenu za seksualne usluge, a uobičajena je i u sportu, što pratimo paralelno s Perinim aktivnostima u Dinamu.

Kriminal i nemoral nisu okrenuti samo protiv zakona, već su ljudi okrenuti jedni protiv drugih (Majhut 2020) Tako Pero zavodi Mazalovu curu, Nosonja krade novac vlastitom sinu, Dragecu netko iz obitelji ukrade novac za spavaću sobu, Flek izdaje Peru, a Pero svoj klub, za novac. Roditelji iskorištavaju djecu u financijske svrhe što je vidljivo u mnogim segmentima, od Marininog oca, koji nastoji od nje stvoriti sportsku zvijezdu, preko Fleka koji vodi Bonga u potragu za naftom, pa sve do Nosonjinih radnih akcija, u kojima volontiraju sva djeca iz Naselka. Za razliku od dva ranije spomenuta „javna“ kriminalca, kod ostalih su ove radnje prikazane kao dobroćudne, svakodnevne, bezazlene i nevine, čak štoviše, možemo reći kako su prihvaćene s odobravanjem.

Licemjerje u rasuđivanju kriminalnih pothvata u seriji vidimo po scenama s proslava, koje najčešće obilježavaju kraj sezone. Tako na kraju desete epizode, za vrijeme prve proslave Crni Džek i njegov suputnik diskriminirano sjede na krovu, povrh samog događaja, skriveni od očiju javnosti. Džekovim ulaskom u brak s Ninom situacija se mijenja. Od tog trena Džek (i Kumpić) postaje dio „familije“ i ravnopravno sudjeluje na svim proslavama. Što će u konačnici reći da se svaki kriminal tolerira ako je njegov izvođač član obitelji.

I serijal gotovo uvijek vjerno prikazuje kriminalne scene iz knjige, iako se njihov kontekst ponekad drugačije ostvaruje. Scena iz Klaićeve bolnice doduše, nije prikazana u seriji, a da Katica krade s posla, što u knjizi saznajemo od pripovjedača, u istoimenoj sceni saznajemo iz osobnog priznanja: „Ja sam ga ćopila i lupila ga s košarom po glavi kad je skočil na mene i htel mi zdipiti ono kaj sam ja zdipila...kaj sam ja ponesla iz restorana.“ (1. sezona, 1. epizoda)

5.1.3. Predratne i ratne godine

Radnja četvrtog romana, *Smogovci i biće iz svemira*, odvija se 1990. godine, a sadržana je u petoj sezoni kultne serije. Serijal je nastao 1992., dok je knjiga izdana sljedeće godine. S obzirom na to da je roman pisan 1993., njegovim krajem autor već najavljuje budućnost, odnosno ratnu sudbinu koja će pogoditi Hrvatsku 1991.:

Bijaše tiha i zvjezdana noć. Bližio se Božić. Oblaci su se nadvili nad Hrvatsku, ali još nisu stigli do Naselka u kojemu su svatovi pjevali stare hrvatske budnice (...). Pa doviđenja, Smogovci, kad ne pristajete na zbogom. Neka vam budu sklone drhtave zvijezde. (Hitrec 2009: 126)

U ovom djelu možemo reći kako vlada domoljubna atmosfera. Veličaju se slavna hrvatska prošlost i himna, uzdižu velikani poput bana Nikole Šubića Zrinskog, a u svakodnevnoj uporabi su i budnice poput one *Još Hrvatska ni propala*, Ljudevita Gaja. Naselak je pod prijetnjom, a Smogovci i po živu glavu brane svoje, neki u prenesenom, a neki u doslovnom smislu riječi. Tako je Nosonja, za prestanak radova „platio životom“, no ubrzo se opet vratio među žive. Mama vražjih Vrageca na čelu je pobune, koja se oštro protivi izgradnji nebodera na štetu njihovih kuća i dvorišta. Smogovci se ne predaju i ne pristaju na alternative i dopadljive ponude koje im se nude (u seriji tako doslovno proganjaju dužnosnika s oruđem u ruci) poput centralnog grijanja, dizala i savršenog pogleda koji će sezati sve do Karlovca, čime su simbolično izgrađene dvije struje. Jednu tvore stanovnici Naselka na čelu s Vragecima, a drugu direktor banke i investitori. Rodoljublje je na vrhuncu što, metaforički gledano, može biti i slika ratnih godina koje slijede, odnosno dokaz spremnosti na borbu za ono što je naše. Gledajući usporedno povijesnu sliku uviđamo bitnu činjenicu, a to je da su, u vrijeme prijetnje Naselku, nastupile i prve prijetnje Hrvatskoj. Naime, godine 1990. na prvim hrvatskim višestranačkim izborima pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica, Sabor Republike Hrvatske proglasio je suverenost i neovisnost države, a iste je godine dr. Franjo Tuđman proglašen i prvim hrvatskim predsjednikom. Kao odgovor na sve to izbile su pobune dijela srpske manjine u Hrvatskoj. Hrvatska obrana uspjela je ugušiti ustanak, no već u narednim mjesecima čak trećina države biva okupirana¹⁶. Budućnost je bila neizvjesna, no ono što su hrvatski borci znali od početka bilo je to da, makar i životom platili, neće stati dok ne obrane ono što im pripada.

Radnja posljednje sage o Smogovcima započinje u ljeto 1991. i već na početku najavljuje kako se ne radi o uobičajenom ljetu.

Nije to bilo obično ljeto, ma kakvi. Nije to bilo ono staro zagrebačko ljeto s cuckima koji plaze ulicama isplaženih jezika, s mačkama koje se krepano vuku od podruma do oraha, s gospođama koje kuhaju rano ujutro jer bi ih poslije šlag trefil od sparine, s vozačima koji urlaju kad uhvate golim rukama upravljač automobila, i s lopovima koji rade isključivo noću, jer bi danju dobili sunčanicu i umjesto u blagajne provaljivali u frižidere. Ne, nije to bilo takvo ljeto, to ljeto Gospodnje godine devedeset i prve. (Hitrec 2007: 7)

Te, ratne godine, zagrebačka se rutina promijenila. Smogovci idu u rat, civili svako malo trče u podrumu i podzemna skloništa, Caritas i Crveni križ vrve prognanicima, a

¹⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15884> (3.8.2020.)

cijelu situaciju iskorištavaju ratni profiteri. Iščekivanje rata u seriji je prikazano prepirkama likova, poput one kad Jura tvrdi da rata neće biti, na što Katica odlučnim i strogim glasom govori: „Jura, bu! Bu rata!“ (6. sezona, 32. epizoda)

6. NEPRIJATELJ

Stavimo li vremenski presjek između djela kontekstualiziranih prije i poslije Domovinskog rata, uviđamo promjenu Hitrecova stava, odnosno korekciju svojevrsnog neprijatelja. Za vrijeme Jugoslavije prisutna je autorova suptilna kritika države. U doba slobodne Hrvatske takva pobuna više ne postoji, već je mržnja usmjerena na neprijatelja. Rat postaje društvena preokupacija i prvi put stvara neprijatelja koji ujedinjuje djelovanje svih likova i stvora crno-bijeli koloritet. Drugačiji je i pristup vojnim obvezama pa se sad umjesto izvlačenja (prema Majhutu (2020) odlazak u JNA bio je, daleko od ponosa, tlaka i nešto što valja izbjeći), u vojsku dobrovoljno prijavljuje.

6.1. Prije i poslije 1990.

Hitrecova se ideologija prije devedesetih indirektno suprotstavlja režimu, vlastima i državnom uređenju. Slikovito možemo reći kako je neprijatelj ovdje sama država Jugoslavija. Ismijavanje režima prisutno je u djelima u kojima se radnja odvija za vrijeme njegova zbivanja. Nakon 1990., uspostavom samostalne Hrvatske države, prijezir se preusmjerava na JNA, pobunjenike (teroristi) iz redova hrvatskih Srba i srpske paravojne organizacije, dobrovoljce iz Srbije i pripadnike četničkog pokreta. Dakle, kritiziranje vlasti u posljednjim nastavcima zamijenilo je eksplicitno karikiranje okupatora. Drugim riječima, neprijatelji su bili i ostali svi oni koji su tlačili Hrvatsku i stajali na putu njejoj suverenosti. Razlika je u tome što je, prije no što je do odcjepljenja došlo, politička situacija nalagala i strogo kažnjavala sve pa i potencijalne protivnike jednoulja. Osamostaljenje je dovelo do egalizacije Hrvatskog i Hitrecovog neprijatelja, a samim time i mogućnosti otvorenog suprotstavljanja.

6.2. Neprijateljeva slika i prilika

Ono što nam knjiga (kao i bilo koja druga) nudi u svakoj situaciji jest sveznajući pripovjedač, koji se pojavljuje u trećem licu jednine i uvodi nas u svako poglavlje pa i svaku scenu. Uloga pripovjedača u seriji je nadomještena, osim naravno vizualnom potkrepom, putem dijaloga, koji su često opširniji nego u knjizi. Doduše, u pojedinim se situacijama u seriji ipak pojavljuje potreba za glasom, odnosno dodatnim pojašnjenjem, koje nam tada daje narator. On je taj koji nas u seriji uvodi u epizode i određene scene.

U seriji se odnos prema srpskim pobunjenicima razabire iz razgovora i komentara likova. U sceni kada se na televiziji pojavljuje jugoslavenski general, on biva uspoređivan sa svinjama i medvjedima, kromanjuncem te počašćen komentarom da bi mogao plašiti malu djecu. U školi jugoslavenska vojska biva komparirana sa štakorima, a svoju naivnost i kukavičluk njen pukovnik pokazuje prilikom Bimbove provale u vojarnu. Bimbo tjera pukovnika da pije rakiju iz boce koja se nalazi na njegovu stolu, a čijom nam se pozicijom kazuje kako mu je ova aktivnost ionako već vjerojatno bliska. Da su Srbi pijanice vidimo i u drugim scenama poput one u kojoj vojnik tetura do lažne krave kako bi uzeo mlijeko, u kojoj vojnik, po dolasku podmornice, drži stražu na mostu s bocom u ruci ili pak one u kojoj se bezbrižno opijaju uživajući u cirkuskim predstavama Smogovaca.

Hitrec okupatora karikira, ali ne možemo reći da ga podcjenjuje. Svjestan činjenice kako je hrvatska vojska objektivno slabija, što ljudskim što materijalnim resursima, on izdiže „naše“ ogromnom psihološkom i intelektualnom nadmoći nad vojnicima JNA (Vrcić Mataija 2008), koja je realno gledano, u nesrazmjeru sa stvarnim stanjem. Da hrvatska vojska zaostaje po pitanju oružja znamo, između ostalog, iz razgovora očajnih Smogovaca nakon što su se povukli pod pritiskom neprijatelja, a da naši ne oskudijeva samo municijom u seriji vidimo iz prikaza pokunjenih dragovoljaca, koji na sirotom plamičku roštiljaju kobasice nabodene na štapiće. S druge strane, srpski vojnici odstupaju neurednim izgledom i obraslim bradama, a uokolo šetaju s lancima od metaka obješenim oko vrata.

Neuobičajenim opisima agresora u knjizi Hitrec jasno ističe stav, odnosno prijezir prema neprijatelju koristeći pritom epitete poput: ružni, prljavi, zli, smrdljivi, pijani, obrasli. (Hitrec 2007) Četnici piju, puše, pljuju, uz to su glupi i nesposobni, a svojim odvratnim ponašanjem izazivaju odbojnost i gađenje kod čitatelja.

Njihova glupost se naročito očituje u „akciji televizor“, u kojoj jedan od četnika ugledavši uređaj zaključuje kako se radi o veš-mašini. Smiješna je i izjava vojnika koji je, ugledavši brojeve na tabli, zaključio da ne zna pročitati jer se radi o latinici. Jedan od Srpskih vođa i sam priznaje zaostalost izjavom: „Televizor kažeš, ha? Da bar znam kako to funkcioniše.“ (6. sezona, 34. epizoda)

U akciji s vjenčanicom, kada četnička straža kao u transu slijedi lijepu Marinu, vidljiva je neprijateljska požuda i odvratnost koja ih degradira takoreći na životinjsku razinu. Kada zarobljene prethodno navedene akcije vode pred svog pukovnika, Cobra podrugljivo upita jednoga od njih: „Kaj je? Razmeš hrvatski, a?“ (6. sezona, 34. epizoda) Na što Dragec gurne četnika govoreći: „Ma on razme samo ovaj jezik.“ (6. sezona, 34. epizoda) U prijevodu, četnici ne poznaju ni jedan drugi jezik osim nasilja, čime se sugerira na agresiju kojom je odlikovana neprijateljska vojska. Sjetimo se samo buncavog Mazala, koji biva pretučen, zatvoren i izgladnjivan. Oprečno tome, četnički zatvorenici bivaju zlostavljani Dadinom poezijom i romanima.

6.3. Hrvatska pjesma i domoljublje

Hrvatski dobrovoljci neprijateljske zarobljenike u nekoliko navrata provociraju i muče domoljubnim pjesmama. Tako na televiziji koju je orlovima „poslao vojvoda Đorđe“ svira *Moja domovina*. Srpski vojvoda poludi kada, na pitanje vojniku koji je bio žrtva „akcije televizor“ čega se zadnjeg sjeća, dobije odgovor: „Gabi Novak“. Nakon cirkuske predstave, Smogovci zatvorenike prepuštaju zvucima Thompsonove pjesme *Bojne Čavoglave* (u knjizi je to *Bože čuvaj Hrvatsku*), a Bimbo pijanog jugoslavenskog vojnika tjera da pjeva *Ustani bane*. Hrvatske pjesme simboliziraju slogu i domoljublje koju naši borci dijele, a neprijatelje razdire i boli. Osim provokacija, Hrvati se domoljubnim pjesmama tješe, ohrabruju i bodre, kao u sceni kada Vrageci, po priopćenju da idu u rat, majci pjevaju *Oj Hrvatska mati* (domoljubnu pjesmu nepoznatog autora još poznatu pod nazivom *Zovi, samo zovi*¹⁷). Šašav je i ironičan trenutak u seriji kada četnik ulazi u sobu pjevajući upravo ovu hrvatsku pjesmu. Pjesma je izraz domoljublja i zajedništva, prisutna u teškim, ali i u svim onim sretnim situacijama, u kojima je obitelj na okupu – na svadbenim proslavama i blagdanskim okupljanjima. Tako se na polnoćki pjeva hrvatska božićna pjesma *Narodi nam se*, a svako slavlje završava stihovima: *I nikom nije lepše neg' je nam, samo da je tako svaki*

¹⁷ https://hr.wikipedia.org/wiki/Oj_Hrvatska_mati (30.8.2020.)

dan. Zbog neraskidive povezanosti koju simbolizira, ne čudi što je pobunjenicima hrvatska pjesma trn u oku.

Osim pjesmom, domoljublje se iščitava i iz konkretnih izjava likova pa i pripovjedača:

Rat je guba i poguba, rekao je netko tako ili slično, ali ako ti netko uđe u dvorište s nožem u jednoj i bakljom u drugoj ruci, uzmeš sve što ti je pri ruci i otjeraš ga daleko. (6. sezona, 33. epizoda)

Još jednom, svoje se voli, svoje se brani i svoje se čuva. Bilo da je riječ o obitelji, Naselku ili domovini, ova je ideologija utkana i u dječje glave, što vidimo i po Bongovom odgovoru tati, koji mu nudi odlazak u inozemstvo: „Ne, tata. Tu je Lora. Tu je Cucak. Tu je naše dvorište.“ (6. sezona, 32. epizoda)

7. NASILJE

Istraživanje autorica Malek, Mukavec i Regg ukazalo je na učestalost nasilnih scena u filmskom serijalu Smogovaca. Čak 90-ak posto epizoda sadrži barem jednu scenu koja uključuje neki oblik nasilja. Iako verbalno nije neuobičajeno, ipak prevladava fizičko nasilje i to ono koje se zbiva među ili nad djecom. (Malek i dr. 2018) Najočitiiji i ujedno sveprisutan oblik verbalnog nasilja možemo pronaći u odnosu Crnog Džeka i Kumpića. Kao vođa ovog kriminalnog dvojca, svoju poziciju i učestalo nezadovoljstvo pomoćnikovom učinkovitošću Crni Džek izražava konstantnim uvredama poput idiot, kreten, debil i slično. (Malek i dr. 2018)

Osim strogog gazde Kumpić je imao i skrbnike koji su se grozno obnašali prema njemu, a koji se u seriji ne spominju. Tako su i njegov „šprahfeler“ i zaostalost moguća posljedica takve torture:

Nikad Kumpiću nije bilo teže u životu. Imao je teško djetinjstvo i strogog oca koji ga je zaključavao u kokošinjac, imao je zlu mačehu koja ga je zimi slala u šumu po banane, imao je gadnoga gazdu Crnoga Džeka. (Hitrec 87: 77-78)

Možda i najbolji pak primjer fizičkog nasilja je Marina, koju roditelji maltretiraju kako bi postala novootkrivena sportska zvijezda koja će potom donositi obilan dohodak obitelji. Njihove odgojne metode odražavaju se u ponašanju mlade Marine, koja vrijeđa i udara Dadu, a nasilan odgoj prestaje u trenu kada Marina postaje fizički snažnija od roditelja:

A, sad ćeš vidjeti svoga boga – razljutio se otac i pokušao zgrabiti Marinu za nadlakticu ili za rame, sasvim svejedno jer i tako nije uspio. Marina ga je blokirala i izvježbanim pokretom bacila preko sebe. (Hitrec 2009: 50-51)

Rezultat opisane agresije nad Marinom njen je kasnije utvrđeni karakter koji je očit izrod očeva ponašanja, a najjasnije se vidi u djelima o Smogovcima povezanim s Domovinskim ratom, kao i u činjenici kako je jedina djevojka među Smogovcima koja se odmah prijavila u dobrovoljce.

(...) i njegove cure Marine, vražje cure! Ni časa nije časila, nego je u prodavaonici kupila samostrijel i to za petsto maraka, jer joj je tata bio direktor banke. (Hitrec 2007: 29)

Marina! Dalje od prozora! – vikne Žandar, ali Marinu ništa nije moglo uplašiti. (...) Bome si strašna cura – pohvali je Žandar.

– Vidiš onu visoku zgradu, šesti kat, drugi prozor od ulice...

– Vidim. Neki čovjek... aha i cijev. Snajperist.

– Skini ga – reče Žandar željno.

– Mogu?

– Pa jasno da možeš (...)

– Važi – oblizne Marina usne i nanišani. Snajperist se uhvati za rame i nestade. – Jedan manje – reče Marina. (Hitrec 2007: 37-38)

Primjer nasilja je svakako i Lana, Dragecova i Sonjina kći, a Bongova mlađa sestra. Njena ratobornost i agresija u nesrazmjeru su s njenim godinama, a kao glavnog uzročnika autorstvo serije ističe upravo crtane filmove. I dok mala Lana pažljivo gleda crtice prateći ga veselim poklicima poput: Ubij ga! Zadavi ga! Udari ga! Tresni ga! Zakolji ga! Lupi ga još jedanput!, mama Vravec izražava svoju zabrinutost crtanog sadržaja Sonji, govoreći kako bi se umjesto agresije trebala širiti i promicati plemenitost, nenasilje i ljubav prema ljudima i životinjama. Time je jedan medij očitao lekciju drugom mediju, odnosno crtanom filmu, ukazujući na posljedice i utjecaj nasilja na malene gledatelje. (Malek i dr. 2018)

Prilikom istraživanja nasilja u kulturnom serijalu valjalo bi uzeti u obzir i kontekst u kojemu je serija snimana, to jest samu činjenicu kako je 80-ih godina i ranije bilo na snazi vjerovanje da je batina izašla iz raja. (Malek i dr. 2018) Zaključak je kako su u ono vrijeme, batine bile sastavni dio odgoja i metoda koja je tek 90-ih godina počela nailaziti na osuđivanje. Da novo doba zahtjeva i nove strategije slikovito je opisano

odlaskom stare i dolaskom nove Bongove i Lorine učiteljice, Višnje Pintarić. Prelaskom stare, mrske i zle učiteljice u zatvorsku kaznionicu sugerira se kako takav odgojni kontekst jedino tamo i pripada, a da je batinama u školi odzvonilo svjedoči i izjava mlade učiteljice upućena djeci kako nisu ovce, već da moraju znati svoja prava i ne dati se maltretirati.

8. MJESTO ZBIVANJA

Mjesto zbivanja radnje pretežno se svodi na Zagreb i svim „purgerima“ znane ulice i kvartove poput: Bakačeva ulica, Manduševac, Tkalčićeva, Krvavi Most, Savski nasip, Šalata, Zvečka, Blato, Ilica, Dinamov stadion, Križanićeva ulica, Kaptol, Grič, Podsused itd. U centru zbivanja je ipak prije svega kvart Peščenica, preciznije njen djelić - Naselak:

Hej, vidite li one kućice razbacane bez plana kao da se neko dijete igralo lego kockicama? To je Naselak. Usred Naselka uzdiže se i Neboder, a onaj tanker dolje što plovi usred stare Peščenice to je škola. Zaustavite, ovdje silazimo... (1. sezona, 1. epizoda)

Preko puta škole bio je Naselak, a u Naselku sve kuće male, porazbacane bez plana, kao da se neko rastreseno dijete igralo lego-kockicama. Većina nepočešljana neumivena, samo tu i tamo poneka s našminkanim pročeljem, uglavnom plavom ili žutom bojom. Ulice u Naselku, koje bi se tako mogle nazvati samo uz veliku toleranciju, bile su uske i krivudave, a automobili su u njih zalazili rijetko, a izlazili još rjeđe. Uostalom, malo je tko od stanovnika Naselka imao automobil, ali ih je zato sva sila pred jedinom zgradom u Naselku – koja tu uopće nije spadala – i ta je strčala kao Nosonjin nos. Bio je to Neboder. Tako su ga barem zvali stanovnici Naselka i to ne bez razloga, jer imao je devet katova što je za njih bilo drsko visoko, a sagrađen je na sjevernom rubu, tamo gdje je dugo bilo prazno gradilište prekrivenom visokim dračem, i gdje su godinama štakori igrali hokej na travi. (Hitrec 1996: 16-17)

U raznim trenucima i dijelovima radnja se širi i izvan Zagreba, što se događa na primjer kada Cobra zaluta u Beč, kada Nosonja vodi djecu u Mokrice na odmor ili pak u Zagorje na radne akcije, kada Bongo traži naftu na moru, Dunja posjećuje Mazala u Skoplju, Nosonja prekopava pavlinski samostan, a Crni Džek i Kumpić za to vrijeme „odmaraju“ u Lepoglavi.

U zadnjem nastavku, s obzirom na to da je dobar dio Smogovaca otišao u rat, radnja se paralelno odvija u Zagrebu i u Slavoniji. Hitrec ne skriva prostorno-vremensku lokalizaciju, već jasno naznačuje da se radi o ratnoj bojišnici. (Zima 2001) Tako znamo

gdje se nalaze Smogovci, a znamo i gdje su neprijatelji, odnosno da su nam tik za vratom, što nam hiperbolizacijom prikazuje scena u kojoj Pero baci kamen, a koji je odmah pokrenuo neprijateljsku pucnjavu.

8.1. EKOLOŠKA PROBLEMATIKA

Hitrec ukazuje i na ekološke probleme koji su zadesili Zemlju, a ljudskim se nemarom svakim danom povećavaju. Ljudi žive u prljavom gradu:

Zatvorena u onom prljavom svinjcu koji se zove Zagreb, od djetinjstva su vukla svoje ravne tabane i više-manje iskrivljene kičme čas vlažnim čas užarenim asfaltom, sama u napuštenim stanovima ili na ulici koja je donosila prijetnje automobila i huligana-ucjenjivača... (Hitrec 1996: 94)

Isto saznajemo i na početku prve epizode serije, kada nam narator opisuje mjesto zbivanja:

To je Zagreb. Grad u kojem žive dugi i kratki ljudi, golubovi, štakori, mačke, automobili, psi, mravi... da, i žohari. Zagreb, grad zelenila i cvijeća, grad smoga i smeća. (1. sezona, 1. epizoda)

Ove riječi u seriji ipak ne prate vizualne potkrijepe. Činjenica je kako se na problem aludira samo putem naratora, no ne kako bi se on umanjio, već kako bi Zagreb zadržao simpatiju gledatelja koju djelo promiče.

Osim ulica, onečišćene su i rijeke:

Podneva još bijahu topla od ljetnih uspomena i grijala su stare kosti pod mjedenim krznom olinjale Medvednice, što se strmo spuštala prema ljeskavoj Savi, dobro zagrijanoj otpadnim vodama nuklearke. (Hitrec 1990: 86)

Bongo i Lora u školi uče o globalnom zatopljenju, topljenju leda na polovima i opasnosti koja zbog toga prijeti priobalnim gradovima. Ovom problemu na kraj staje Cobra Vravec kuglicama koje lede vodene površine, a za svoje epohalno otkriće dobiva i Nobelovu nagradu. Nadalje, Bor i Mor po svom dolasku također ukazuju na ljudski nemar i nebrigu o okolišu:

– A kako ste putovali? – zanimalo je Bonga
 – Do Zemlje dobro, ali kad smo se približili, ijoj! Da znate koliko vam smeća leti u orbiti, koliko starog željeza. (Hitrec 2009: 58)

9. KARAKTERIZACIJA LIKOVA

Likovi se dijeli na „one gore“ i „one dolje“, odnosno stanovnike Nebodera i stanovnike Naselka. Razlikuje ih financijski status. Vjerojatno je to i razlog zašto se ne miješaju, odnosno, ne mare jedni za druge. (Hitrec 2017) U seriji tako najprije upoznajemo one dolje, nakon čega se kamera, uz pozadinsku pratnju trube, uzdiže do Nebodera. Za razliku od odraslih, djeca ne prave razlike, zajedno se igraju i idu u školu jer, na koncu, i jesu sva jednaka. Osim što ova iz Nebodera imaju nove kapute i cipele, sjajne krpice i Poni Bicikle. U Naselku to pak imaju samo djeca čiji roditelji rade u Njemačkoj. U knjizi ove pojedinosti saznajemo od pripovjedača. U seriji djeca u školu dolaze različito obučena (za razliku od Štefeka, koji je svoju modnu kombinaciju vjerojatno naslijedio od starije braće, Dado počesljan i uredan ide u školu, dok pritom na njemu sjaje nova školska torba i košulja uvučena u hlače) nakon čega oblačenjem kuta „postaju jednaka“.

Vrageci imaju majku u inozemstvu, a svejedno nemaju gotovo ništa, zbog čega možemo reći kako su oni svojevrsna poveznica između „onih gore“ i „onih dolje“.

Jedna soba i kuhinja bile su štoviše sasvim dogotovljene, pa je iz stare kuće Vragecovih preseljeno sve što je kako-tako moglo poslužiti, i tek tada su Vrageci vidjeli kako u stvari nemaju ništa. (Hitrec 1996: 98),

Njihova majka radi u Njemačkoj, ali i dalje žive u najjadnijoj kući u Naselku:

Njihova stara, drvena kuća bila je bijedna čak i za jedan Naselak, a to je najgore što se za jednu kuću uopće može reći. Činilo se kao da su preko nje prošli Huni i Avari, nekoliko boljih Vikinga, zatim Tatari, barem dvije čete Sulejmana Veličanstvenog i jedna manja SS-divizija.

Bila je to možda svojedobno i lijepa kućica. O tome je svjedočila mala veranda ispred ulaza, sasvim neobična, s dva drvena stupa koja je uspravno držala – kako su govorili stanovnici Naselka – milost Božja. (Hitrec 2017: 21-22)

No, Njemačka kao da nudi nadu u bolju budućnost:

Međutim, da budemo iskreni, pokraj nje su stajali već gotovi temelji nove kuće Vragecovih, smiješani od betona i njemačkih maraka. (Hitrec 2017: 22)

I doista, iako krpali kraj s krajem, Vrageci su sagradili novu kuću. Bespravno doduše, ali i za to su našli lijeka, odnosno trudnicu. Rupa u zakonu omogućila im je da još jednu nezakonitu radnju „legaliziraju“.

9.1. Obitelj Vravec

Naselak je neobičan i slikovit. Mjesto je to gdje stanuju obični ljudi i oni manje obični, tipovi i karikature, poznati i nepoznati, pijanice i lopovi, pa onda i Vravec, koji su pomalo od svega toga. Šestorica sasvim različite, a opet sasvim složne braće, od kojih je svaki poseban i interesantan na svoj način.

Dravec Vravec, glava kuće, braći je bio i otac i majka, od kad je on na Mirogoju, a ona u Njemačkoj. Dok majka izvana sufinancira izgradnju, Dravec upravlja radovima na novoj kući. Roditeljska odsutnost braću je samo dodatno zbližila. Vravec su neuništivi. Što god zadesilo ovu obitelj, ne može ih rastaviti, a toga su svjesni svi: „Nemreju Vravec propasti da očuju, govorili su stanovnici Naselka.“ (Hitrec 1996: 43)

Dravec je ujedno i karikatura nevjernog muškarca u braku, koji zaljubljeno statira pred školom čekajući Bongovu zgodnu mladu učiteljicu. (Vrcić Mataija 2008)

Pero Vravec drugi je sin i jedini sportaš u obitelji. Pero igra ozbiljan nogomet unatoč svojoj pretiloj građi. Brojni strani klubovi raspituju se za njega, no unatoč velikoj želji da ode u inozemstvo i učenju engleskog jezika, njegov odlazak uvijek iznova bude spriječen od strane raznih čimbenika. Tako je gotovo ostvareni prelazak u legendarni Manchester United spriječila rubeola koju je Pero pokupio od Buce. Glavni saboteri Perine inozemne karijere bili su svakako mama Vravec, ujak Flek kao i aktualne vlasti i treneri kluba, koji su nastojali Peru zadržati u Zagrebu. Nakon brojnih pokušaja i čežnji, Pero odustaje od inozemne karijere i postaje trener mlađih generacija Dinama. Prateći Perinu karijeru pratimo i povijesni razvoj Dinama. Tako saznajemo da je klub 1991. promijenio ime u HAŠK Građanski, kao i činjenicu da su igrači i navijači bili protiv ove preinake. Hitrec, međutim, donosi izmjene u vodećoj postavi kluba. Tako Velimir Zajec – Zeko, bivši igrač i nogometni trener Dinama 1998-1999. godine, u romanu *Smogovci i strašni Bongo* slovi kao predsjednik kluba, dok je Pero Vravec trener u istom. Tu ulogu u stvarnom životu na samom početku 90-ih godina obnašao je Zdenko Mahmet. Nadalje, legendarna utakmica protiv Milana, u kojoj je Dinamo uz pomoć Bonga, Bora i Mora pobijedio 25:0, u povijesti se nije ni odigrala.¹⁸

¹⁸ <https://povijest.gnkdinamo.hr/osoblje/predsjednici-kroz-povijest.html> (stranica posjećena dana 11. kolovoza 2020.)

Mazalo je umjetnik. Njegovo „mazanje“ po platnu vadi ga iz srednjoškolskih, a u odraslom životu i financijskih problema. U jednom trenu mladosti Mazalo skreće s puta i smisao života pronalazi pod vodstvom lažnog gurua, čime se on, uz Nosonju i Fabijana, ističe kao jedan od zagovaratelja alternativnih načina života. (Majhut 2020) Njegovo sazrijevanje događa se nedugo zatim, na kraju druge knjige, a treće sezone službenim pozivom i odlaskom u vojsku. Dunjina i Mazalova veza prošla je trnovit put i preživjela sve svađe, prevare i ljubomoru. Po ulasku u brak Mazalo sa svojom obitelji živi kod tasta, Dunjinog oca – Žandara. Žandar ne voli Mazala, a svoje nezadovoljstvo zedom ne skriva, već dapače uvijek iznova javno obznanjuje.

- Nego, ovaj... - zagleda se Žandar u poduzetnu djevojku – koliko tražiš da skineš Mazala?

-Ali gospon Žandar, kak možete! – zgražala se Marina i odbila vrlo visoku ponudu izraženu u njemačkim markama. (Hitrec 2007: 38)

Kao plod Dunjine i Mazalove ljubavi u posljednjoj knjizi pojavljuje se Anica. Čak i ovoj sretnoj vijesti Žandar uspijeva pronaći zamjerku: „– Da je Mazalo pravi muškarac, sada bih imao unuka, a ne unuku.“ (Hitrec 2007: 17)

U seriji, kao njenu preinaku, upoznajemo malenog Matiju. Znači li Matijino, dvije godine kasnije, pojavljivanje u seriji da je Mazalo u međuvremenu uznapredovao u pravog muškarca?

Mazalo prije rata, na Žandarov zahtjev, svakodnevno obavlja i sve kućanske poslove, a nakon odlaska u rat biva mučen i zarobljen kao četnički talac, zbog čega prvi od Smogovaca napušta ratnu bojišnicu. Humorističan je način na koji je spašen jer se Dunjinim inteligentnim i hrabrim spasonosnim pothvatom zapravo još jednom ponižava njegov status. U ovoj zamjeni uloga pronalazimo ironiziranu stereotipizaciju poimanja muškarca i žene. Međutim, prema Vrcić Mataija (2008), suprotno teoriji o homoseksualnom muškarcu, koji navlači masku muževnosti i maskiranoj ženi, koja zbog težnje za muževnošću navlači masku ženstvenosti, Mazalo preuzimajući na sebe ženske poslove dokazuje svoju muškost, dok se Dunja nadjačavajući mušku populaciju dokazuje kao žena.

Cobra Vragec najinteligentniji je član obitelji. Za svoj trud i znanstvena otkrića na početku dobiva ćuške i prijekore, a kasnije Nobelovu nagradu. Jedan je od onih koji žive dobrostojeće u doba ratne krize. Njegov lik karikatura je holivudskih zvijezda. On

njeguje stereotipe slavnih što vidimo po bijelom odijelu, leptir mašni i mercedesu u kojem se vozi. Njegova zaručnica Vlasta je pak ironizirani prikaz ljubomorne žene, koja izigrava savršeno smirenu djevojku do trena kad primjenjuje napitak za smanjivanje na Cobrinim obožavateljicama. (Vrcić Mataija 2008)

Štefek je veoma bistar dječak koji ništa ne uči, a uvijek sve zna. Njegova pamet ga je vrlo brzo odvela rođacima u Ameriku na školovanje, a samim time i van stranica novih nastavaka, što će reći da je Štefek jedini Vragec prisutan samo u prva tri romana, odnosno prve četiri sezone serije.

Buco je najmlađi i najpoduzetniji brat Vragec. On je od dvorišta napravio svinjac, a od svinjca biznis. Jedan je od likova koji se najbolje nose s krizom i najspretnije funkcioniraju u socijalističkom društvu. Od malih nogu Buco zna da svijet ne funkcionira bez korupcije, što je vidljivo u potkupljivanju inspektora u svrhu izbjegavanja kaznene prijave.

9.2. Tri staleža

Vidljiva je podjela na tri društvene klase: stanovnici Naselka kao samo dno, mjesto gdje ni policija ne zalazi, nešto bolje stojeći stanovnici Nebodera i buržoazija u vilama s bazenima.

U seriji su prve dvije klase prikazivane u istom kvartu u Zagrebu, dok su scene s vilom snimane na nešto udaljenijoj lokaciji – u Samoboru.

I dok neki autori ovdje vide podjelu prema urbaniziranosti (Duda 2014), Berislav Majhut (2020) naglašava podjelu na nekoliko razina, a to su: klasna, imovinska i starosjedilačko-došljačka, a njihovim postojanjem vidljivo je odstupanje od naložene ideologije ravnopravnosti, koju socijalizam očito nije uspio prevladati. Prve dvije podjele poznavateljima djela su i više nego jasne. Za treću je pak potrebno vratiti se korijenima i prezimenu obitelji Vragec, koje je pravo kajkavsko. Vrageci su jedini stanovnici Naselka kojima, uz imena, znamo i prezime, dok su njihovi susjedi poznati samo pod imenima ili pak nadimcima: Nosonja, Dado, Mira, Slalom, Slon, Žandar (Ivan) itd. Što će zapravo reći da se svi drugi mogu zvati kako hoće, ali oni koji su u samom središtu zbivanja su Zagrepčani. Njihovim se pozicioniranjem naglašava kako su prije svih ovdje bili i ostali Hrvati, kajkavci, purgeri (Majhut 2020):

Recimo, uostalom, i to da je stari Vravec, dok je bio živ, tvrdio kako je njegov predak pregrizao grkljan nekom Alapićevom vojniku u bitki kod Stubice (...). (Hitrec 1996: 110).

U djelu se pojavljuje i predstavnik proletera, August Krantek, također s očiglednim kajkavskim prezimenom, poznatiji kao Papirus. Papirus je starosjedilac i pijanica, rubni lik koji živi od sakupljanja i preprodaje staroga papira za kojim novinske kuće usred nestašice doista žude. Hitrecova slika proletera opet se razlikuje od one socijalističke. To su šareni likovi, poput Kranteka, kojeg industrijalizacija i tvornice ugrožavaju, a umjesto samoupravnih radnika, koji ujedinjeni stvaraju promjene u tvornicama, oni su individue i čovjekomrsci (Majhut 2020):

Jer, mada je Papirus bio na neki način čovjekomrzac, on je ipak bio dio Naselka, jedan od onih koji su pridonosili koloritu te male kolonije proletera, okružene prijetećim neboderima i smrdljivim tvornicama. (Hitrec 1996: 128)

9.3. Hitrec u likovima Smogovaca

Kada znamo Hitrecov životopis i s istim usporedimo živote likova, pronalazimo neke sličnosti. Hitreca je otac ostavio kada je bio mali, tata Vravec počiva na Mirogoju. Majka je radila van Zagreba i manjim je Vravecima mnogo nedostajala. Hitrecova je majka bila prisiljena raditi u Dugoj Resi, dok je on pohađao osnovnu školu u Zagrebu. Drugi sin mu se zvao Branimir, što je Bongovo puno ime. Mazalo odlazi u vojsku u Makedoniju, Hitrec odlazi u vojsku u Makedoniju. Kada bismo više kopali vjerojatno bismo pronašli još mnoge autobiografske elemente koje je utkao u svoje junake.

Ono što još znamo jest da su za njihovo izbacivanje iz stana i majčino nužno preseljenje bile odgovorne aktualne vlasti. Već ovdje pronalazimo moguće korijenje ljutnje i frustracije vladajućima i aktualnom politikom. Hitrec svojim otkvačenim likovima ismijava režim i kritizira malograđansku sredinu, standardni društveni stil. Ali osim okoline, autor se ruga i sam svojim junacima: Peri koji zavodi bratovu djevojku i krade torbice da se izvuče iz dugova, Buci koji uzgaja svinje usred grada, Bongu, genijalnom dječaku, koji pljačka kockarnicu (Majhut 2020) i čita Pascalove misli, a ne zna ni kako mu je puno ime. Ismijavanjem i vlastitih likova u nefunkcionalnoj sredini u kojoj se kreću, a zbog iste i djeluju nemoralno ili kriminalno, autor zapravo daje kritiku društvu u cjelini, a ne samo nekim njegovim segmentima. Majhut (2020) tvrdi da se likovi ponašaju na određeni način jer ih društvo na to tjera, to jest, zato što se svi tako ponašaju. Jer, zašto Bucu ne bi imao svinjac usred grada

ako se to smije i zašto Vrageci ne bi velikim novcem gradili novu kuću bez dozvole
ako to svi rade?

10. ZAKLJUČAK

Smogovci su postmodernističko djelo koje autori često svrstavaju pod *prozu u trapericama*. Iako se oslanja na neke značajke navedenog, ipak izostaju neke ključne karakteristike tog pravca. Postmodernističke značajke zadržane su i vjerodostojno prikazane i u serijalu. Ono što je u knjizi opisano na ekranu je vješto dočarano dijalozima, scenom, odabirom likova i naratorom.

Namjenska publika je zaista bila i ostala šarolika, a djelo je steklo neočekivani epski uspjeh. Zasićenje koje je u jednom trenu nastupilo, nije uspjelo narušiti atraktivnost djela. Kako je ista priča paralelno pisana za dva medija, teško je sa sigurnošću ustvrditi točan redoslijed nastanka svih scenarija i knjiga, odnosno je li scenarij prethodio knjizi ili obrnuto. Iako je sve započelo romanom (*Smogovci* iz 1976.) i izborom prikladnih likova, fabula je dalje rasla i stasala usporedno sa sazrijevanjem glumaca. Jesu li popularnosti više doprinijeli romani ili filmski serijal vjerojatno nikada nećemo moći sa sigurnošću ustvrditi, no svakako je jedno medijsko ostvarenje podupiralo drugo.

Dobro realiziranoj scenografiji svakako je doprinijelo vrijeme ekranizacije, odnosno činjenica kako se događaji u stvari i zbivaju u onom interijeru u kojemu su i snimani (plus/minus 10 godina), pa nije bilo potrebe za karikiranjem, pretjeranim rekonstruiranjem, kostimiranjem i slično.

Neki su se likovi „pogubili“ putem, a razlog tomu pronalazim u autorovoj spontanosti. Isticanje autorove biografije u pokušaju tumačenja karaktera i sudbine likova zapravo je bilo kopanje u prazno jer se u njihovoj kreaciji nije koristio (barem ne svjesno) vlastitim identitetom. Posao autora je, kako sam Hitrec kaže, da čita karaktere ljudi iz svoje okoline i posuđuje ih likovima, ali ih nikad doslovno ne precrtava. Osobno se ne poistovjećuje ni s jednim od njih.

Dostupna politička tumačenja i razmatranja serijala nastala su tek desetak godina poslije cjelokupne realizacije *Smogovaca*, a brojčano ih je i dalje vrlo malo. U početku njegova neistraženost može začuditi s obzirom na to u kakvim se okolnostima djelo probilo na tržište. Daljnjim razmatranjem dolazim do zaključka kako je razlog tome možda samo polazište ironije koje se, usprkos brojnim pretpostavkama, ne krije u povijesnoj slici koliko u samom autoru. Iz samog intervjua vidljivo je kako autor nije ciljao na kritiku, jednostavno je pisao što mu je palo na pamet i pritom se dobro

zabavljao. Ne valja, dakle, svemu tražiti podlogu i skriveni smisao jer je sama namjera djela lišena toga.

Na koncu nedosljedno zaključujem kako su *Smogovci* genijalni, ne zbog stila pisanja niti zbog povijesnog konteksta, već zato što je i sam Hitrec takav.

Literatura

1. Biografija na adresi <https://biografija.net/hrvoje-hitrec/> (11.8.2020.)
2. Duda, Igor. 2014. *S Bucom i Bongom protiv krize. Hitrecovi smogovci, djetinjstvo i svakodnevnica kasnog socijalizma*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
3. Hitrec, Hrvoje 2017. *Smogovci*. Zagreb: Školska knjiga
4. Hitrec, Hrvoje. 1990. *Smogovci i strašni Bongo*. Zagreb: August Cesarec
5. Hitrec, Hrvoje. 1996. *Smogovci*. Zagreb: Mosta
6. Hitrec, Hrvoje. 2007. *Smogovci u ratu*. Zagreb: Školska knjiga
7. Hitrec, Hrvoje. 2008. *Smogovci i strašni Bongo*. Zagreb: Školska knjiga
8. Hitrec, Hrvoje. 2009. *Smogovci i biće iz svemira*. Zagreb: Školska knjiga
9. Hitrec, Hrvoje. 2009. *Zbogom, Smogovci*. Zagreb: Školska knjiga
10. Hitrec, Hrvoje. 2017. „Kronologija života i rada Hrvoja Hitreca – SVI MOJI ŽIVOTI“ u: *Smogovci*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
11. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje na adresi
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25782> (3.8.2020.)
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25782> (28.7.2020.)
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49698> (29.8.2020.)
12. Lektire.hr na adresi <https://www.lektire.hr/proza-u-trapericama/> (30. 8.2020.)
13. Majhut, Berislav (2020). Dječji romani Smogovci (1976., 1987., 1989.) Hrvoja Hitreca i suprotstavljanje vrijednostima komunističkog sustava. *Detinjstvo* 46 (1): 68-80.
14. Malek, Lina, Tina Regg i Katarina Blažina Mukavec. 2019. Nasilje u hrvatskim dječjim serijama Jelenko i Smogovci. *Communication Management Review* 4 (1): 196–215.
15. Medicinska škola u Rijeci na adresi http://ss-medicinska-ri.skole.hr/skola/djelatnici/silvia_barnjak?dm_document_id=4263&dm_dnl=1 (6.9.2020.)
16. Milanović, Toni. 2011. „Križa 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi“, *Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru* 4 (4): 85–92.
17. Moj tv na adresi <https://mojtv.hr/film/6495/tocno-u-podne.aspx> (28.7.2020.)

18. Povijest Dinama na adresi <https://povijest.gnkdinamo.hr/osoblje/predsjednici-kroz-povijest.html> (11.8.2020.)
19. Vrcić Mataija, Sanja. 2008. Humor u ratnim romanima. U: Konferencijski zbornik, ur. Vladimir Šimović, Ante Bežen i Dunja Pavličević-Franić, 198.–204. Zagreb: ECNSI i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zbornik radova Prvi specijalizirani znanstveni skup: *Rano učenje hrvatskoga jezika (RUHJ-1)* Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zadar, Hrvatska, 25. – 27. listopada 2007.
20. Vučić Miroslava. 2007. “Smogovci?! Oni bi se iz pakla vratili... - bilješka o Smogovcima“ u *Smogovci u ratu*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
21. Vučić Miroslava. 2009. “Parodija znanstvenofantastične literature” u *Smogovci i biće iz svemira*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
22. Vučić Miroslava. 2009. „Iskustva znanstvenofantastične literatura“ u *Zbogom, Smogovci*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
23. Vučić Miroslava. 2009. „Zbogom ili doviđenja – priča o Smogovcima, ipak, ide dalje“ u *Zbogom, Smogovci*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
24. Vučić Miroslava. 2009. „Jezik i stil romana“ u: *Zbogom, Smogovci*. Hrvoje Hitrec. Zagreb: Školska knjiga.
25. Zagreb online na adresi <https://www.zagrebonline.hr/20-zanimljivih-podataka-o-univerzijadi-87-koje-mozda-niste-znali/> (28.7.2020.)
26. Zima, Dubravka. 2001. „Hrvatska dječja književnost o ratu“, *Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 4 (8): 81–122.
27. Žargonaut na adresi <https://www.zargonaut.com/cici-mici-na-sibici> (28.7.2020.)
28. Wikipedija na adresi
[https://bs.wikipedia.org/wiki/Azra_\(grupa\)](https://bs.wikipedia.org/wiki/Azra_(grupa)) (28. 7.2020.)
[https://hr.wikipedia.org/wiki/Ike %26 Tina Turner](https://hr.wikipedia.org/wiki/Ike_%26_Tina_Turner) (10.8.2020.)
[https://hr.wikipedia.org/wiki/Oj Hrvatska mati](https://hr.wikipedia.org/wiki/Oj_Hrvatska_mati) (30.8.2020.)
<https://hr.wikipedia.org/wiki/Smogovci> (30.8.2020.)
[https://hr.wikipedia.org/wiki/Sprint \(revija\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Sprint_(revija)) (10.8.2020.)

PRILOG (intervju s Hrvojem Hitrecom)

> Sjećate li se naslova koje ste čitali u najranijem djetinjstvu?

- Isprva su vjerojatno bile slikovnice s nešto teksta, poznate bajke za djecu. No, čitati sam naučio uz vragolije Maksa i Morica autora Wilhelma Buscha. Tu su crteži i tekst već bili ravnopravni. Zatim sam u kućnoj biblioteci moje bake i djeda našao Istočne priče Wilhelma Hauffa, prekrasno ilustrirane i zanimljive, u prijevodu Julija Benešića. Ubrzo sam prešao na Karla Maya, a usporedo otkrio Mariju Jurić Zagorku.

> Koji žanr Vam je bio najdraži?

- Povijesni, dotično povijesno-pustolovni, Robin Hood i slično.

> Jeste li kao dijete čitali romane u svescima? Ako da, sjećate li se kojeg naslova?

- Vjerojatno jesam, ali ne sjećam se naslova.

> Kako ste dolazili do knjiga - jesu li Vam knjige kupovali ili ste ih posuđivali?

- Kažem, imao sam sreću da su svuda oko mene bile knjige u kući, u stanu u Zvonimirovoj ulici koja se tada već zvala Ulica socijalističke revolucije. Bila je pokraj te zgrade i jedna omanja knjižara, ali je ubrzo nestala. Knjige sam posuđivao u školskoj knjižnici, poslije u javnim knjižnicama. Dobivao sam i knjige na dar. Kada danas školarcu poklonite knjigu, samo vas poprijeko pogleda.

> Jesu li tada postojale knjige koje se nisu smjele čitati (iz političkih razloga) i jeste li uspijevali doći u posjed takvih knjiga?

- Takve sam knjige otkrio na tavanu, spremljene u nekoliko sanduka. Većina je bila benigna u svakom pa i političkom smislu, ali su bile tiskane u NDH pa već po tome suspektne.

> Jeste li čitali stripove? Sjećate li se kojeg pročitano naslova?

- Stripove nisam čitao nego gutao. I dan-danas mi se ruke tresu kada naiđem na dobar strip. Kao dječak najviše sam volio stripove braće Neugebauer, tekstove u rimama znao sam napamet. A kada sam naišao na Andriju Maurovića, genijalnog crtača, više mi ništa nije bilo toliko drago. Dokopao sam se i jednog njegovog originala, visi mi na zidu.

> Što je tada, dakle pedesetih, značilo biti pionir ili udarnik?

- Riječ je o dva različita pojma. Dijete je postajalo pioninom čim je krenulo u školu, crveni rubac i kapa „titovka“, recitiranje nekakve priglupe zakletve koju djeca nisu razumjela. A udarnici su nešto drugo, siromašni radnici koji su se trudili iz petnih žila

da budu bolji od drugih, da iskopaju više ugljena, prenesu više opeka. Nisu baš bili popularni među ostalim radnicima.

> Na koji način su Vam u djetinjstvu govorili o razdoblju prije rata, kako su prikazivane tridesete i jesu li te priče bile različite ovisno o sugovorniku?

- Bile su različite, naravno, svaki je čovjek jedna priča kao što je rečeno. Moja je majka tridesetih godina bila studentica medicine, obožavala je operu i operetu, družila se s pjevačima i glumcima, pa mi se to razdoblje iz njezinih uspomena činilo privlačnim. Kada je baka govorila o tom dobu odjednom je sve postajalo mračnije, ona je razmišljala politički prije svega, strahovito deprimirana nakon smrti Stjepana Radića 1928. i srbijanske, monarhističke diktature. Nisam tada sve razumio, pa ni vrijeme u kojemu sam kao dječak živio, činilo mi se valjda da je tako oduvijek.

> Jesu li Vam kao djetetu objasnili premještanje majke iz Zagreba?

- Ne previše, tek poslije sam doznao detalje. U svakom slučaju ostao sam bez oca koji je, doduše, preživio ali i emigrirao, a zatim i bez majke koju su otjerali daleko od Zagreba, što je nju, Zagrepčanku, i te kako pogodilo. Nije to bio „premještanje“ nego izgon, progon, uz oduzimanje svega što je imala. Viđali smo se samo ljeti, kada su bili školski praznici.

> Je li prikaz škole i školovanja u Kušlanovoj (u knjizi) napravljen prema sjećanju Vašeg djetinjstva ili suvremenijeg razdoblja?

- U stvari, razdoblja su ispremiješana, pohvatao sam uspomene i događaje iz pedesetih pa i preselio u sedamdesete i osamdesete. Jedina je čvrsta točka koja sve spaja škola u Kušlanovoj, isprva viši razredi osnovne, pa čuvena Treća gimnazija, sve u istoj zgradi. Kažem čuvena i po tome što su loši đaci iz elitnijih gimnazija bili premješteni u našu, po kazni. Ali je baš zbog toga imala svoj šarm. Štreberi i roboti nisu dobro prolazili. No, bilo je i sjajnih profesora, da mi hrvatski nije predavala gospođa Bručić, vjerojatno nikada ne bih počeo pisati. Nastavnica iz matematike imala je običaj udarati đake imenikom po glavi, valjda sam zato i danas loš matematičar. Da, druga stalna lokacija je i Naselak, tako se i sada još zove jedna omanja ulica blizu Kušlanove škole.

> Jeste li prilikom pisanja djela za djecu tijekom komunizma imali osjećaj potrebe za autocenzurom ili Vam je dječja književnost omogućavala veću slobodu od one za odrasle?

- Ma kakva autocenzura, pisao sam što mi je padalo na pamet i uz to se zabavljao. Uostalom, u djelima za djecu i mladež ionako treba izbjegavati politiku i slične gadosti, već i zato što djeca ne bi razumjela poruke. No, ja uopće nisam samo pisac za djecu ili samo za mlade, premda me jako rado pokušavaju svesti na „dječjeg pisca“, što je ionako pogrešno, jer dječji pisac može biti samo (darovito) dijete. Pisao sam za odraslu publiku i tada, a pišem i sada, i onda i sada bez autocenzure a nekmoli cenzure,

premda sam, recimo, kao pisac komedija za satirično kazalište imao i takvih „iskoraka“ koji su me moglo dovesti i do zatvora.

> Kako to da je režim na šale na vlastiti račun odgovorio smijehom umjesto cenzurom?

- Pa nije im baš bilo do smijeha. Kada sam 1968. bio urednik u satiričnom „Paradoksu“, imao sam posla s policijom a naravno i sa svemogućom partijom, mjesečnik je zabranjen a ja nešto poslije poslan u –Makedoniju.

> Ocrtavaju li likovi neke Vaše ili karakterne crte vaših bližnjih?

- Posao je pisca da, makar ponekad i nesvjesno, čita karaktere ljudi s kojima se susreće, pa ih onda „posuđuje“ svojim likovima. Ponekad ostaju na razini tipova ili čak karikatura, ponekad postaju kompleksne osobe ali nikada doslovce „precrtane“ iz stvarnosti.

> Poistovjećujete li se posebno s nekim od likova?

- Ne, ni s jednim se likom ne poistovjećujem. Dosta sam težak samomu sebi, a da bih još opterećivao neki lik.

> Je li Bongo dobio ime po Vašem sinu Branimiru?

- Ne znam odakle ta ideja, Bongo je nadimak, Branimir ime hrvatskoga kneza. „Smogovci“ su puni različitih nadimaka, poput Crnoga Džeka ili Kumpića, Cobre i slično, a to je u duhu knjiga i televizijske serije. Jedino ženski likovi uglavnom nemaju nadimke.

> Gdje je nestala Majica nakon 1976.?

- Nije Majica jedina nestala. Tolike sam likove imao u glavi i sreća je njihova da su gotovo svi ostali. Recimo, Štefeka iz prvih epizoda jednostavno sam zaboravio u sljedećima, a kada su me upozorili, bilo je kasno. Smislio sam neku neuvjerljivu izliku, da su ga poslali u Australiju ili gdje već.

> Koga zapravo predstavlja Kron? Koja je njegova uloga?

- U „Smogovcima“ se u stvari igram različitim žanrovima, od obiteljskog do kriminalističkog pa i do znanstveno-fantastičnog. Djeca vole čudovišta, ali još više vole da zločesta čudovišta dožive neslavan kraj. Imam iskustva iz kazališta. A što je Kron? Sublimirano Zlo iz dubina svemira, koje uzima različite oblike. U zadnjim epizodama duge serije, onima o ratu devedesetih, smogovci prepoznaju Krona u srbijanskom generalu.

> Što je bilo najteže prenijeti na ekran? Je li pritom došlo do nekih neplaniranih odstupanja? Jeste li ikad zbog pritisaka cenzora bili primorani nešto mijenjati?

- Nikada, niti je bilo takvih prijedloga. Velika je vrlina redatelja Smogovaca, Milivoja Puhlovskog, da ni u jednom trenutku nije intervenirao u moj scenarij ili ga pokušao odvesti u drugom smjeru. Kako sam ja napisao, tako je on snimio, i ispalo je dobro. Uostalom urednik je bio Pajo Kanižaj, i sam odličan humoristični pisac, našli smo se na istoj frekvenciji.

> Anica je u seriji postala Matija, znači li to da je Mazalo u međuvremenu uznapredovao u pravog muškarca?

- Tu se umiješao život. Trebalo je dijete na setu, a kako je glumica Višnja Babić u međuvremenu rodila muško dijete, bilo je prirodno da uzme svoga malog Frana koji je, nota bene, skoro oglušio u jednoj improviziranoj eksploziji. Svašta se događa na snimanjima. Osobno, izbjegavam pojavljivati se na setu, ali jednom sam i ja morao odglumiti nekog pokvarenog književnika. Nisam bio loš.

> Jesu li treća i četvrta knjiga nastale po scenariju ili je bilo obrnuto?

- Da me ubijete više ne znam kojim redom je sve išlo. U svakom slučaju prvo je bila objavljena knjiga Smogovci, a zatim još četiri, u svemu petoknjižje. Često bih prvo napisao televizijski scenarij, pa zatim po njemu prozu. Imalo je to rezona, mali glumci postajali su veliki, likovi iz knjige poprimali su svojstva glumaca u seriji a ja sam ih pratio. I mnoge od njih otpratio od djetinjstva do profesionalaca.

> Peta sezona (1992.) emitirana je prije pripadajućeg romana (1993.), a šesta sezona (1996.) nakon objavljivanja posljednje knjige (1994.). Prati li taj raspored redoslijed nastanka?

- Kako Vi kažete, ja se doista ne sjećam redoslijeda. U svakom slučaju „ratne“ epizode nastale u poslije rata.

> Je li do „zbogomskog“ naslova zaista došlo zbog zasićenja ili?

- Jest. Bila je to moja (kriva) procjena da se publika zasitila smogovaca, a pomalo i ja. No, gotovo da je došlo do opasnoga pritiska, ne baš prijetnja, da moram nastaviti i nakon onoga zbogom. Pa i dan-danas mnogima je prvo pitanje hoću li ikada napisati nove nastavke, pitaju i glumci, neki od njih već ostarjeli. U šali sam rekao da ću napisati Smogovce u staračkom domu. Bili su oduševljeni.

> Vaš osvrt na djelo danas i što biste izmijenili da ga sada pišete?

- Ništa ne bih izmijenio, ama baš ništa. Takav uspjeh se dogodi jednom u životu, očito. Imao sam i , u literarnom smislu, puno boljih knjiga, ali nisu naišle na takav odjek. Možda i zato što po njima nije snimljena tako duga i dugovječna televizijska nizanka.

Hrvoje Hitrec (rujan 2020.)

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Marija Lukšić izjavljujem da sam ovaj završni rad izradila samostalno, da je rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.